
NÉMET HADIFOGLYOK SORSA A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁN

Tóth Ágnes¹

Diplomáciai erőfeszítések a német nemzetiségű internált hadifoglyok szabadon bocsátásáért (1951–1955)

A szovjet kormány 1950 végén nagyobb létszámú, túlnyomó részt német hadifoglyot engedett haza, amiről a nemzetközi sajtó is beszámolt. A Nemzetközi Vöröskereszt, illetve az egyes nyugati országokban működő nemzeti szervezetei a hazaérkezettektől kérdőívek, interjúk révén gyűjtötték az információkat. Ennek köszönhetően meglehetősen részletes és pontos képet kaptak arról, hogy mely táborokból, hány személyt engedtek el, milyenek voltak a körülményeik, továbbá hol és hányan vannak még fogóságban. A szovjetek az elbocsátás körülbelüli időpontját az érintettekkel is közölték, akik levélben tájékoztatták hozzátartozóikat.

A magyarországi német férfiak hazaengedéséről is tudtak családtagjaik. A kitelepített németek által Stuttgartban megjelentetett *Unsere Post* már 1951. február 1-i számában részletesen beszámolt a Magyarországra hazaengedettek létszámáról, Nyíregyháza-Sóstón a magyar hatóságok általi átvételükről. Úgy tudták, hogy a magyar hadseregben szolgálatot teljesítőket és azokat, akiknek családtagjait kitelepítették, hamarosan elengedik. Bár voltak információik a Toloncházba történt összegyűjtésükről,

¹ MTA TK Kisebbségkutató Intézet, Budapest
Német Történelem- és Kultúra Délkelet-Közép-Európában Alapítványi Tanszék, Pécs

azt átmeneti intézkedésnek tekintették. A Magyarországon elengedettek közül két személynek 1951 februárjában sikerült kijutnia a Németországi Szövetségi Köztársaságba. Az ő elbeszéléseik nyomán, valamint a kicsempészett levelek révén vált nyilvánvalóvá, hogy a német nemzetiségű hadifoglyok többségét nem fogják elengedni.²

A fogvatartottak családtagjai 1951 tavaszától mind az NDK-ban, mind az NSZK-ban folyamatosan erőfeszítéseket tettek szeretteik szabadon bocsátásáért. A két csoport helyzetében meglévő különbségek azonban más-más föllépést tettek lehetővé. Tematizálódott a probléma a magyar–keletnémet kapcsolatokban is.

Az NDK-ba telepített magyarországi németek nyomásgyakorlásának hatékonyságát csökkentette kis létszámuk, illetve az a tény, hogy itt a különböző területekről származó kitelepített csoportoknak megtiltották az önszerveződését. Így egy saját, központi szervezet hiányában nem volt módjuk az intézményes föllépésre. Az alapvetően egyéni kérelmezők beadványaikban a keresett személy adatain túl információkat közöltek fogságba kerülésének körülményeiről, szovjetunióbeli fogva tartásának helyéről, arról, hogy honnan tudnak szabadon bocsátásáról, s milyen információkkal rendelkeznek jelenlegi tartózkodási helyéről. Minden esetben kitértek saját helyzetük tarthatatlanságára is.

Elisabeth Bach 1951. május végén fordult az NDK Budapesti Diplomáciai Missziójához férje felkutatása érdekében. Kérelmében megírta, hogy őt és három gyermekét 1947 augusztusában telepítették ki Felső-nánáról Zittauba. Férjét 1944 szeptemberében hívták be német katonai szolgálatra. Amikor a front Felsőnána közelébe ért, alakulatától dezerált. Az év végén a községből civilként hurcolták el a Szovjetunióba. 1950 szeptemberében kapta tőle az utolsó hírt, miszerint hamarosan elengedik. Feltételezhető, hogy Magyarországra érkezésekor letartóztatták. ”Nem megy tovább – írta –, hogy egy feleségnek 3 gyerekkel, 6 évvel

² Erre vonatkozóan bővebben lásd a következő cikkeket: Rußlandheimkehrer nach Ungarn entlassen [Oroszországi hazatérők Magyarországra elengedése] – Unsere Post, 1951. február 1. 1., Mitteilung über unsere Heimkehrer [Közlemény hazatérőinkről] – Unsere Post, 1951. február 15. 2., Heimkehrer erzählen [A hazatérők mesélik] – Unsere Post, 1951. március 1. 4. és Unsere Heimkehrer in Ungarn [Hazatérőink Magyarországon] – Unsere Post, 1951. április 1. 3.

a háború után még mindig úgy kell élnie, hogy nem tud semmit a férje sorsáról”³

Hasonlóan érvel egy másik nő, Anna Sziebele is, akit 1948-ban szintén Zittauba telepítettek ki. Férje, Konrad Sziebele (1912) néhány hónapnyi német katonai szolgálat után 1944 őszén hazaszökött, de december 29-én Bajáról „malenkij robotra” hurcolták. A szovjetunióbeli 7082/1-es táborból 1950 őszén levélben tudatta, hogy hamarosan hazaengedik. A nő férje Magyarországon való fogva tartásáról azoktól a bajtársaitól tudott, akiket 1951 februárjában hazaengedtek családtagjaikhoz. Saját és gyerekei helyzete nagyon nehéz, soha semmilyen segítséget nem kaptak – írta.⁴

A vaskúti Stephan Hellerért (1924) bátyja emelt szót, aki politikai támogatottságot is igénybe vett testvére fölkkutatása érdekében. Franz Heller Auerbachban bányászként és egyben munkahelyi párttitkárként tevékenykedett. A berlini külügyminisztériumba beadott kérelmét hivatali úton továbbították a Budapesti Misszióhoz, arra kérve annak munkatársait, hogy fokozott figyelemmel járjanak el az ügyben.⁵

Megfigyelhető, hogy az NDK-ba telepítettek kérvényeikben óvatosan fogalmaztak. Családtagjaik fogva tartását nem állítják, csupán vélelmezik. Ezért az adott személynek nem a szabadon bocsátását, hanem felkutatását kérték. A Magyarországon maradt rokonok, ismerősök védelmében ügyletek arra, hogy a tőlük kapott információkat ne lehessen személyhez kötni. A politikai elvárásokhoz való igazodást jelzi, hogy a fér-

³ “Es geht doch nicht davon, daß eine Ehefrau mit ihren Kindern, 6 Jahre noch Kriegsschluss immer noch in Ungewissheit über das Schicksal ihres Gatten leben muss”. – PA AA MfAA A 7872 358-359.

⁴ PA AA MfAA A 7872 344.

Georg Schleier (1919) felkutatását édesanyja kérelmezte a Missziótól. Kérését a következőképpen indokolta: Fiát katonai szolgálatából megszökte, civilként hurcolták malenkij robotra. Őt 1947-ben telepítették ki Zittauba, fia felesége és gyerekei Magyarországon maradtak. Sem neki, sem menyének nincs támasza. Fia 1950. októberi levelében arról értesítette őket, hogy karácsonyig elengedik. Ezt támasztja alá a szovjet hírügynökség közlése is. Azt feltételezik tehát, hogy Magyarországon kell lennie, de nem adhat hírt magáról. – PA AA MfAA A 7872 352-353.

⁵ PA AA MfAA A 7872 325.

További hasonló kérelmek találhatók a PA AA MfAA A 7872 303-309., 314-323., 348-349.

fiak német katonai szolgálata kapcsán minden esetben Wehrmacht és nem SS-szolgálatról tettek említést. Az azonos településen élők föllépésük hatékonysága érdekében összehangolták kérvényeik beadását. Nehézséget okozott azonban számukra, hogy a keletnémet hivatali apparátus az első hónapokban nem hitte el a családtagok állításait. Az 1951 tavaszától az év végéig benyújtott több tucatnyi kérelem azonban nyilvánvalóvá tette, hogy nem csupán néhány személyt érintő jelenségről van szó.

Az NDK külügyminisztériuma 1951 júliusában a Budapesti Misszióhoz eljuttatott állásfoglalásában 9 zittai asszony beadványát rosszindulatúnak és ellenséges hangvételűnek minősítette. Nehezményezték, hogy a nők nemcsak a külüghöz, de a miniszterelnökhöz és az államelnökhöz is elküldték beadványaikat. Elismerték, hogy a kérelmezők NDK állampolgárok, akiknek segíteni kell, ugyanakkor arra utasították a Missziót, hogy az állítások ellenőrzéséig a magyar fél felé ne tegyen lépéseket.⁶

Néhány héttel később, augusztus 27-én viszont a berlini külügyminisztérium már maga utasította külképviseletét, hogy egy szóbeli jegyzék kíséretében juttassa el 39 személy adatait a magyar külügyminisztériumba. Azt kérték, hogy a listán szereplő személyek hollétéről a magyar fél adjon tájékoztatást, illetve engedje kiutazni őket családtagjaikhoz. A magyar külügyminisztérium csak többszöri sürgetésre, hónapokkal később reagált. Először tagadta, hogy a felsorolt személyek az ország területén vannak, amit azzal támasztott alá, hogy nincs bejelentett lakcímük.⁷ Stefan Heimann⁸ követ 1951. november 21-én Berei Andorral folytatott megbeszélésükön megismételte a családegyesítésre vonatkozó kérést. Berei azzal érvelt, hogy az egykori hadifoglyok a náci időszak alatt bűncselekményeket követtek el, ezért a „vizsgálat lezárásáig ezek a személyek szigorú elkülönítésben maradnak”.⁹ Együttal ígéretet

⁶ PA AA MfAA A 7872 345.

⁷ PA AA MfAA A 7872 313., 328., 345. és A 9003 5.

⁸ Stefan Heim (1896–1967): 1945-től a kommunista párt thüringiai szervezetének vezetője, s különböző magas pozíciókat töltött be a SED-ben is. 1951-1953 között az NDK Budapesti Misszióját vezette. –<http://www.bundesstiftung-aufarbeitung.de/wer-war-we-r-in-der-ddr-%2363%3B-1424.html?ID=4623>. Letöltés: 2016. május 23.

⁹ PA AA MfAA A 8999 Entwicklung der Beziehungen zwischen der DDR und Ungarn auf den verschiedensten Gebieten sowie Gespräche Botschafter Heymann mit CD 1950-

tett arra, hogy a döntésről, amint megszületik, haladéktalanul tájékoztatja Heymannt.

A magyar kormány csak majd fél évvel később, 1952. január 28-án járult hozzá 44 személy kiutazásához. Sőt jelezte azt is, hogy további hadifoglyoknak – kizárólag az NDK-ban élő családtagjaikhoz – a kiengedésétől sem zárkózik el. A két külügyi apparátus közötti hosszas, minden részletre kiterjedő egyeztetést követően a 44 tagú csoport 1952. március 5-én hagyta el Magyarországot, s két nappal később érkezett meg Bad Schandauba. A magyar fél ígéretet tett a kiutazók keresetének a német jegybankon keresztül kifizetésére. Vállalta az utazás költségeinek a magyar határig való megtérítését is. Ezt azonban csak részben teljesítette.¹⁰

A kiengedetttek beszámolóiból az érintett családok a táborokra, az ott uralkodó viszonyokra, s mindenekelőtt az ott fogvatartott személyekre vonatkozóan többet tudtak meg. Továbbá a csoport kiengedése precedenst teremtett, azt erősítette, hogy a többiek elengedését is el lehet érni. A következő hónapokban újabb kétszáz NDK-ba telepített család nyújtott be kérelmet, immár hozzátartozójának nem felkutatását, hanem szabadon bocsátását követelve.

Nemcsak a Németországi Szövetségi Köztársaságban, hanem az NDK-ba telepítettek is kihasználták a nyilvánosság erejét. A stuttgarti székhelyű Caritas táviratban követelte az 1952. október 27-30. között Kelet-Berlinben tartózkodó Rákosi Mátyástól a hadifoglyok elengedé-

1951. [A kapcsolatok fejlődése különböző területeken az NDK és Magyarország között, valamint Heymann követ megbeszélései] (a továbbiakban: A 8999 2.

¹⁰ PA AA MfAA A 7872 260-262., 266., 271-283., 286-299.

Így a magyar külügyminisztérium csak hónapokkal később és lényegesen kevesebb összeget utalt át az eredeti megállapodásnál, így a kiengedett személyek nem kapták meg keresetüket. Ezt a magyar fél azzal indokolta, hogy abból fizették ki a csoportnak a magyar határig szóló útiköltségét. A levont összeget a német fél túl soknak tartotta. Az elszámolási vita még az 1953. február 4-i megbeszélés napirendjén is szerepelt. – PA AA MfAA Aktenvermerke über Gespräche zwischen Mitarbeitern der Diplomatischen Mission der DDR in Budapest mit Mitarbeitern der ungarischen MfAA über außen-, wirtschaft-, kulturpolitische und konsularische Fragen und Probleme 1952-1953. [Feljegyzések az NDK budapesti diplomáciai missziójának és a magyar külügyminisztérium munkatársainak kül-, gazdaság-, kultúrpolitikai és konzuli kérdésekről és problémákról folytatott megbeszéléseiről] (a továbbiakban: A 9024) 123-124.

sét. A táviratokat az NDK vezetőinek is megküldték. A felhíváshoz csatlakozó magánszemélyek több mint ezer sürgető jelzést küldtek a pártvezetőknek. Az akcióról, ami ugyan nem hozta meg a várt eredményt, részletesen beszámolt a nyugatnémet sajtó is. S nem mellesleg nagyobb aktivitásra ösztönözte az NDK kormányát.¹¹

Stefan Heymann követ 1952. december 19-ei Berei Andor külügyminiszter-helyetessel folytatott megbeszélésén határozott hangot ütött meg. Kifejtette, hogy a tavasszal kiengedettek beszámolóí nagy nyugtalanságot keltettek a magyarországi német családok körében. Kiemelte, hogy ezek a családok már beilleszkedtek, és nagyon jó munkaerők, de a bizonytalanság negatívan hat rájuk. Annál is inkább, mert Heinrich Rau¹² miniszterelnök-helyettes a közelmúltban jelentette be, hogy a Szovjetunió minden hadifoglyot hazaengedett az NDK-ba. Emlékeztetett arra, hogy a Misszió munkatársai a magyar félnek már hónapokkal korábban átadták annak a 221 személynek a névsorát, akiknek a kiengedését kérték. Nehezményezte, hogy válaszra sem méltatták őket. Arra kérte tehát Bereit, hogy a legrövidebb időn belül tájékoztassa arról, hogy kik utazhatnak ki, és kik nem. Ez utóbbi személyek esetében indoklást várt. Berei azzal érvelt, hogy a fogvatartottak háborús bűnösök. Mire Heymann leszögezte, hogy a Német Demokratikus Köztársaság minden olyan német nemzetiségű hadifoglyot átvesz, akinek hozzátartozói ott élnek.

Néhány nappal később Berei húsz, olyan német származású egykori hadifogoly 1953. január első felében való kiengedését ígérte, akik már nincsenek táborokban. A többiek esetében ügyük kivizsgálásáig türelmet kért.¹³ Az NDK kéréséről 1953. január 21-én tárgyalt az MDP KV Titkársága is. A testület az 1950-ben megkötött elvi megállapodás értelmében, miszerint a két állam kölcsönösen előmozdítja a kitelepítés folytán

¹¹ PA AA MfAA A 15 411) 46. és Unsere Post, 1952. december 7. 5.

¹² Henrich Rau (1899–1961): Lakatos, kommunista politikus. 1950–1961 között miniszterelnök-helyettes. – <http://www.bundesstiftung-aufarbeitung.de/wer-war-wer-in-der-dr-%2363%3B-1424.html?ID=2766>

Letöltés: 2016. július 31.

¹³ MNL OL XIX-J-34-a) 5/szig.biz/1953., 6/szig.biz/1953. és 11/szig.biz/1953.

Heymann jelentéseit a Bereivel folytatott megbeszélésről lásd PA AA A 15332 40-41., 46-47., 50. A Berei által ígért személyek kiengedése nem következett be.

szétszakadt családok egyesülését, támogatta a kérés teljesítését.¹⁴ Berei a német fél ismételt sürgetésére február közepén közölte Heymannal, hogy a magyar kormány hozzájárul az egykori hadifoglyok kiengedéséhez. Jelezte, hogy összegyűjtésük folyamatban van, de „ez elég nagy technikai nehézségbe ütközik, bizonyos időre van szükség a lebonyolításhoz”.¹⁵

A következő hónapokban a két ország diplomatáinak tárgyalásain minden esetben szerepelt a német nemzetiségű hadifoglyok kiengedésének kérdése. A magyar fél minden lehetséges módon – még nem sikerült a megadott személyek beazonosítása, nem kapták meg a beutazási vízumot, a kiszállításuk technikai nehézségekbe ütközik – húzta az időt. Végül 1953. június 18-án érkeztek meg Bischofswerdába azok a német nemzetiségű egykori hadifoglyok, akiknek a családja az NDK-ban élt. A csoportból 9 személy tovább utazott NSZK-ban élő rokonaihoz. Az ősz folyamán, az internáló táborok fől számolása során a keletnémet külügyminisztérium további 15 fő NDK-ba történő letelepedésének engedélyezését kérte. A magyar fél közlése szerint azonban ezek a személyek nem az NDK-ban, hanem az NSZK-ban élő hozzátartozóikhoz akartak kiutazni.¹⁶

Ismét hosszú ideig, az év végéig elhúzódó vita bontakozott ki a szabadon engedetteknek az internálás ideje alatt keletkezett jövedelmének a kifizetése körül. Az előző évhez hasonlóan a magyar kormány kötelezettséget vállalt arra, hogy az egyes személyek keresetét az úti költség levonását követően átutalja a német jegybanknak. Ezt azonban nem, illetve több hónapi késéssel is csak részben teljesítette. A szabadon bocsátottak az NDK külügyminisztériumánál és a magyar hatóságoknál is interveniáltak jogos jussukért.

Adam Szeder 1953. október végén Grotewohl miniszterelnöknek írt levelében közbenjárását kérte, mert az elmúlt három évben Magyarországon keresett 2463 Ft-ot nem kapta meg, holott annak két héten belüli átutalását ígérték.¹⁷

¹⁴ MNL OL M-KS 276.f. 54. cs. 227.ö.e. 63. és XIX-J-34-a 42/szig.biz/1953.

¹⁵ MNL OL XIX-J-34-a 42/szig.biz/1953.

¹⁶ PA AA MfAA A 15 332 95. és ÁBTL 4.1. A 505/87. 56.

¹⁷ Az NDK és a magyar külügyminisztérium erre vonatkozó levelezését lásd BA DO1 15 802, valamint PA AA MfAA A 9024.

A Szovjetunióból 1955-1956 folyamán Magyarországra hazaengedett hadifoglyok között is volt néhány német nemzetiségű személy, de közülük csak kettőnek a családja élt az NDK-ban. A csoportok átadásáról, illetve az érintettek NSZK-ba történő kiengedéséről keletnémet partnereit részletesen tájékoztatta a magyar külügyminisztérium.¹⁸

A Németországi Szövetségi Köztársaságba kitelepített mintegy 170 ezer magyarországi német túlnyomó többsége Baden-Württembergbe, kisebb csoportok Hessenbe és Bajorországba kerültek. A megszálló nyugati hatalmak katonai hatóságai 1948-ig csak zonális szinten engedélyezték pártok, szervezetek, mozgalmak alapítását. Nem támogatták a különböző országokból menekült, kitelepített, elűzött német közösségek származási hely szerinti önszerveződését sem. Attól tartottak, hogy ezek a szervezetek megerősítenék a menekültek gazdasági-politikai elkülönülését. S önálló politikai tényezővé válva, követeléseikkel – például a szülőföldre való visszatérés napirenden tartásával – az európai status quot veszélyeztetnék. Az első években csupán egyházi segélyszervezetek alakulhattak, amelyek az elűzöttek legalapvetőbb életfeltételeinek biztosításában nyújtottak segítséget.¹⁹

Az 1940-es évek végén jöttek létre a menekültek származási területek szerinti szervezetei, a Landsmannschaftok. A Magyarországról kitelepítettek 1949-ben Landsmannschaft der Ungarndeutschen néven több tartományi szervezetet is létre hoztak, de szövetségi szintű együttműködésük jogi kereteit csak 1955-ben teremtették meg. A Landsmannschaft der Ungarndeutschen tevékenységének fő színtere Baden-Württemberg maradt.²⁰

¹⁸ PA AA MfAA Informationsberichte der Diplomatische Mission der DDR in Budapest 1955. [Az NDK budapesti diplomáciai missziójának információs jelentései] (a továbbiakban: A 4564), 210-211. és Namentliche Aufstellung deutscher faschistischer Kriegsverbrecher, die während des 2. Weltkrieges in Ungarn eingesetzt waren. [Német háborús bűnösök névsora, akiket a 2. világháború alatt Magyarországon vetettek be] (a továbbiakban: A 15 284), valamint MNL OL XIX-J-1-j-NSZK 72. tétel 006951/1956.

¹⁹ A Magyarországról kitelepített németek integrációjának első időszakára vonatkozóan bővebben lásd Mayer, 2015., Prosser-Schell, 2016. és Schell, 2016.

²⁰ A Landsmannschaft der Ungarndeutschen története alapvetően földolgozatlan. A szervezet tevékenységére vonatkozóan lásd <http://www.ldu-online.de>. és Schmidt-Schweizer, 2012.

Az 1940-es évek végén megalakult Landsmannschaftok különböző intenzitással, de még évekig ébren tartották a szülőföldre való visszatérés reményét, tevékenységük középpontjában azonban a közösség integrációjával összefüggő napi feladatok álltak. A Ludwig Leber²¹ vezette Landsmannschaft der Ungarndeutschen szervezetet tárgyalópartnerként elfogadták a megszálló amerikai katonai hatóság és a német közigazgatás különböző szintű hivatalai is. Leber nem csak a közösség, de a baden-württembergi parlament képviselőjeként a pártok támogatottságát is élvezte. Mindkettőre szüksége volt abban a munkában, amit a Magyarországon fogva tartott egykori hadifoglyok kiszabadításáért folytatott.

A Landsmannschaft vezetése és a különböző német minisztériumok meglepően pontos értesülésekkel rendelkeztek a visszatartás körülményeiről. Az ÁVH által a fogvatartottnak sulykolt dezinformáció, miszerint a magyar állam tárgyalásokat kezdeményezett érdekükben, de sem a megszálló katonai hatóságok, sem Németország nem hajlandó őket átvenni, némi zavart okozott körükben. Ezeknek a híreknek a hatására 1951. tavaszán élénk levelezés bontakozott ki a bonni kancellári hivatal, különböző minisztériumok, a Szövetséges Főbiztosság és Ludwig Leber között. Mindenekelőtt tisztázni kellett, hogy a magyar hatóságok vagy személyek kapcsolatba léptek-e a Szövetséges Főhatalmak budapesti Főbiztosságával, s a Permit Office valóban elutasította-e a németországi beutazási engedélyek kiadását.

J.E. Slater²² a Szövetséges Főbiztosság főtitkára a bonni kancellári hivatalnak küldött 1951. május 7-i válaszában leszögezte, hogy az egykori hadifoglyok közül csak 11 személy kért németországi beutazási vízumot, akik az engedélyt megkapták és vélhetően már elhagyták az országot. Ők azok közül kerülhettek ki, akiket Magyarországra érkezésüket követően

²¹ Ludwig Leber (1903–1974): Jogász, politikus. 1946 alapítója az Unsere Post-nak, majd 1949-ben alapítója és vezetője a Landsmannschaft der Ungarndeutschen szervezetnek. 18 éven keresztül a CDU színeiben a Baden-Württembergi parlament képviselője. – Anton Treszl: Wer ist wer? Erstes ungarndisches Biographielexikon. Eigenverlag von Anton Treszl. Grünstadt. 1993. 93-94.

²² J.E. Slater (1922–2002): Közgazdász, 1949-1952 között a Németországi Szövetséges Főbiztosság főtitkára. – <http://www.nytimes.com/2002/11/27/obituaries/27SLAT.html>. Letöltés: 2016. július 28.

hozzátartozóikhoz elengedtek. Kihangsúlyozta, hogy magyar állami szerv a Főbiztossággal nem kezdeményezett tárgyalást. A Mosonyi úti laktanyában fogvatartottak nem léphetnek kapcsolatba hivatalokkal. Ígéretet tett arra, hogy amennyiben a budapesti amerikai követségnek újabb információi lesznek, arról tájékoztatni fogja a kancellári hivatalt.²³

Ludwig Leber is az Amerikai Főbiztossághoz fordult. 1951. március 10-én John McCloyhoz²⁴, a Németországi Amerikai Főbiztosság vezetőjéhez írott levelében egyrészt összefoglalta a rendelkezésükre álló információkat, másrészt azt hangsúlyozta, hogy nem ismerik ezen személyek további fogva tartásának okait. Arra kérte a főbiztost, hogy a budapesti képviselet útján járjon el az egykori hadifoglyok kiengedése ügyében.²⁵

Ezzel párhuzamosan a Caritas magyarországi német menekülteket segítő osztálya közvetlenül a Permit Office budapesti vezetőjét, J. C. Paillet kapitányt kereste meg. Arra kérte, hogy a hozzátartozók közvetlenül a budapesti irodának küldhessék meg családtagjaiknak a németországi letelepedéshez szükséges engedélyeit. A Permit Office vállalta ugyan a dokumentumok befogadását, de válaszában azt is hangsúlyozta, hogy csak azoknak az ügyben tud eljárni, akik személyesen jelentkeznek az irodánál. 1951 nyaráig 96 kérelmet nyújtottak be. A hivatal azonban valamennyi kérelmezőnek a következő választ adta: „Sajnos nem vagyunk abban a helyzetben, hogy az Ön kérdéseit megválaszolhassuk, mert a magyar hatóságok azt állítják, hogy a hadifoglyok azon csoportjának a tartózkodási helye, amely iránt Ön érdeklődik, nem ismert.”²⁶

²³ PA AA B 10 2055 514-01-77. AGSEC (51) 778/Pol. J.E Salters levele, 1951. május 7. A levelezést lásd B 10 2055 514-01-77/2069/51., 514-01-77. II/2069/51., 514-01-77. II/5322/51., 514-01-77 II/2069/51.

²⁴ John McCloy (1895–1989): Ügyvéd, bankár, politikus. 1949. szeptember 2.–1952. augusztus 1. között a Németországi Amerikai Főbiztosság vezetője. – <http://spartacus-educational.com/USAmccloy.htm>. Letöltés: 2016. július 28.

²⁵ Unsere Post, 1951. április 15. (Jahrgang 6., Nr.8.) 2. McCoy 1951. március 18-i válaszában további tájékozódásáig türelmet kért.

²⁶ “Leider sind wir nicht in Lage, Ihre Fragen beantworten zu können, weil die ungarischen Behörden erklärt haben, daß ihnen die Anwesenheit einer Gruppe von Kriegsgefangenen in Ungarn, an welcher Sie interessiert sind, nicht bekannt ist. – Zuzugsgenehmigung für Heimkehrer [Leteledési engedély a hazatérőknek]. – Unsere Post, 1953. december 6. 10. és Heimkehrer Briefe aus Ungarn [Hazatérők levelei Magyarországról],

Miután a Szövetséges Főbiztosság budapesti képviselője nem tudott eredményt elérni, Ludwig Leber a magyar kormánnyal szembeni nyomásgyakorlás újabb terepeit kereste. A magyarországi német nemzetiségű férfiak fogvatartását a német társadalmat is érzékenyen érintő hadifogoly-kérdés részeként interpretálta, s a nyilvánossághoz fordult támogatásért.

Leber a baden-württembergi parlamentet egy határozat meghozatalára kérte, amelyben leszögezik, hogy a kormány, a megszálló hatalmak és a német hivatalok készek arra, hogy mindent megtegyenek a Magyarországon visszatartott német férfiak kiengedésért. Leber nagy hatású beszéde 1951. június 20-án hangzott el. Elérte eredeti célját: a szélesebb nyilvánosság tájékoztatását s megszerezte annak támogatását is.²⁷

J. C. Paillet, a budapesti Permit Office vezetője 1951 őszén több alkalommal is tárgyalt a magyar külügyminisztérium munkatársaival. Átadta a családtagok által keresett egykori hadifoglyok névsorát, s kérte azok kiutazásának engedélyezését. A magyar külügyi alkalmazottak nem tagadták, hogy a megnevezett személyek 1950 végén megérkeztek Magyarországra, de a kérés teljesítésétől és konkrét információk közlésétől más-más érveléssel, de minden alkalommal elzárkóztak. Azt állították, hogy a keresett személyek már szétszóródtak az országban, hogy “a nemzetgazdasági célok megvalósításában” (sic!) részt vegyenek. Tehát beazonosításuk több hónapot vesz igénybe. Más alkalommal az egykori hadifoglyok visszatartását azzal indokolták, hogy Németország

valamint Antwort aus Budapest in Heimkehrerfragen [Válasz Budapestről a hazatérők kérdésében] – Unsere Post 1951. június 24. 3.

²⁷ Apell an des Weltgewissen [Fellebbezés a világ nyilvánosságához] – Unsere Post, 1953. december 6. 10. és Abg. Dr. Leber appelliert an Weltgewissen [Ludwig Leber a világ nyilvánosságához apellált] – Unsere Post, 1951. július 8. 3.

A kormány nevében Ulrich belügyminiszter válaszolt. Ígéretet tett arra, hogy mind a tartományi, mind a szövetségi kormány latba veti befolyását az érintettek kiengedéséért, s anyagi segítséget ígért. – Innenminister verspricht Unterstützung [A belügyminiszter támogatást ígért] – Unsere Post, 1953. december 6. 11.

Miután az ősz végéig sem történt előrelépés, Ludwig Leber 1951. november 24-én levélben kérte Eugen Gerstenmaiert, a Bundestag külügyi bizottságának vezetőjét, McCloyt és a nyugati hatalmak többi képviselőjét, hogy vigyék az ENSZ elé az ügyet. – PA AA B10 2055 1223/52.

sem engedélyezi a felszabadulás 5. évfordulója alkalmából meghirdetett amnesztia rendelet hatására hazatérni szándékozó magyar állampolgárok kiutazását. Kérték azt is, hogy a Főbiztosság járuljon hozzá két magyar állampolgár Triesztbe való kiutazásához, akik a disszidált magyarok körében agitációt fejthetnének ki a hazatérésük mellett.

J. C. Paillet mind a Szövetséges Főbiztosságnak, mind a kancellári hivatalnak elküldött jelentéseiben hangsúlyozta, hogy sem a táborok pontos helyéről, sem az ottani körülményekről alig van információja, mert ezeket senki nem látogathatja. Azt javasolta, hogy teljesítsék a magyar hivatalnokok Triesztbe utazásának kérését. A német kormány pedig jelentse ki, hogy semmi módon nem akadályozza a területén élő magyar állampolgárok hazatelepülését, amennyiben az az érintettek szabad akaratából történik. Viszonzásul pedig a német kormány kérje, hogy egy delegáció meglátogathassa azokat a táborokat, amelyekben a német nemzetiségű férfiakat tartják fogva. Igaz, ennek teljesítésére maga J. C. Paillet sem sok esélyt látott.²⁸

Az eredménytelenség hatására Ludwig Leber 1952. januárjában Konrad Adenauer kancellárhoz fordult, aki ekkor a Németországi Szövetségi Köztársaság külügyminiszteri posztját is betöltötte. Leber levelében a fogvatartottak helyzetére vonatkozó információkat és az eddigi eredménytelen erőfeszítéseket foglalta össze. A külügyminisztérium 1952. március 18-i válaszában csak azt tudta hangsúlyozni, hogy a szövetségi kormány a budapesti amerikai követségen keresztül mindent megtesz ezeknek az embereknek a felkutatása és kiszabadítása érdekében.²⁹

Némi bizakodásra adott okot az a tény, hogy a magyar kormány 1952. március elején 44 személyt kiengedett NDK-ban élő hozzátartozóikhoz. A menekültek gondozásában a Caritas mellett meghatározó szerepet játszó Evangelische Hilfswerk munkatársai a Bischofswerdába érkezettektől újabb információkhoz jutottak. Theodor Heckel³⁰ püspök

²⁸ PA AA B 10 2055 514-01-77. II/10686/50., 514-01-77. II/11075/51.,

²⁹ PA AA B10 2055 514-01-77. II/1558/52. és Brief an Bundeskanzler Dr. Adenauer [Levél Adenauer kancellárhoz], valamint Was wird mit unseren Heimkehrern? [Mi lesz a hazatérőinkkel] – Unsere Post, 1952. január 20. 3.

³⁰ Theodor Heckel (1894–1967): Teológus, püspök. 1934–1945 között a német evangélikus egyház külügyi hivatalának vezetője. 1939-ben megalakította, majd vezette a Fre-

1952. május 26-án részletes jelentésben tájékoztatta a kancellári hivatalt a még Romániában és Magyarországon fogvatartott egykori hadifoglyok helyzetéről.

„A tábori viszonyokról a következőket tudjuk: a foglyokat egy vízi erőmű építésénél dolgoztatják. Őrizetük a táborban és az építkezésen is nagyon szigorú. A külvilágtól, a legnehezebb munkakörülmények között, teljesen el vannak szigetelve. A szakmunkások a saját szakmájukban dolgoznak, a legnagyobb részük azonban segédmunkásként kőműves munkát végez. Az ösztönző- és normarendszer mint az orosz fogság első éveiben. Minden vezető posztot zsidók foglalnak el. A munkahelyre való oda- és visszazállítás teherautón végzik. A havi bér 400-600 Forint között mozog. Ebből azonban csak 60-120 Forint kerül kifizetésre, a többi a tábori vezetők ellátásukra visszatartják. A pénzükből a foglyok csak cigarettát, édességeket vehetnek. Az élelmezésük elviselhető (400g kenyér naponta, krumplileves, gyümölcs, kása, heti 2-3 alkalommal hús).

A velük való bánásmód rossz. Beszédtilalom a hálólhelyen kívül, rendszeres verés, a foglyok egyedül nem hagyhatják el a szálláshelyeket.

Ruházat: Orosz ruházatot, plusz kiegészítésként fogolyruhát viselnek, nagy piros csíkkal megjelölve.

A tábori hangulat nyomott, de az emberek reménykednek, hogy külső nyomásra szabadulhatnak.”³¹

ien Evangelischen Hilfswerk für die Internierten und Kriegsgefangenen segélyszervezetet. – <http://www.dietrich-bonhoeffer.net/bonhoeffer-umfeld/theodor-heckel>. Letöltés: 2016. július 28.

³¹ Die Verhältnisse in diesen weiteren Lagern wurden uns wie folgt geschildert: Die Gefangenen wurden zum Bau eines Wasserkraftwerkes herangezogen. Die Bewachung im Lager sowie auf der Baustelle ist sehr streng. Völlig Isolierung von der Außenwelt bei schwersten Arbeitsbedingungen. Die Facharbeiter sind in ihrem Berufen eingesetzt, der größte Teil jedoch als Handlanger bei Maurerarbeiten beschäftigt, Antreiber-Normensystem wie in den ersten Jahren der russischen Gefangenschaft. Alle leitenden Posten von Juden besetzt. Der An- und Abtransport zur Arbeitsstelle geschieht per Lastauto. Der monatlichen Verdienen liegt zwischen 400 und 600 Frt. Ausgezahlt werden jedoch nur 60 bis 120 Frt., der Rest wird von der Lagerleitung für Verpflegung usw. einbehalten. Für den ausbezahlten Betrag können sich die Gefangenen lediglich Zigaretten oder Süßigkeiten kaufen. Die Verpflegung ist erträglich. Es gibt 400 gr. Brot pro Tag, mittags Kartoffelsuppe, Hülsenfrüchte oder Kascha, zwei- bis dreimal wöchentlich Fleisch.

A német állami és karitatív szervezetek azonban 1952 őszéig sem tudtak eredményt elérni. A kudarcra Leberék aktivitásuk fokozásával válaszoltak. Elsődleges céljuk nyilvánvalóan az volt, hogy az érintett családokban a reményt ébren tartsák. Másrészt újabb és újabb nyilvános akcióikkal a német társadalom és a különböző hivatalok figyelmét is felhívták a probléma megoldatlanságára. 1952. október 26-án Stuttgartban tüntetést szerveztek. A demonstráción elfogadott kiáltványukat ismételt-sen sok szervezetnek és hivatalnak megküldték, amelyek megerősítették segítőkészségüket.³²

Ludwig Leber ismerte annak az akciónak a részleteit is, amely során az NDK-ba kitelepítettek több száz levelet és táviratot küldtek a Kelet-Berlinbe látogató Rákosi Mátyásnak Magyarországon fogvatartott hozzátartozóik szabadon bocsátását követelve. Leber 1952. december 3-án maga is Rákosi Mátyáshoz fordult. Levelében a közelgő karácsonyra, a minden embert megillető béke és család ünnepére, valamint emberi-ességi szempontokra hivatkozva kérte a foglyok szabadon bocsátását. A levelet Otto Grotewohnnak az NDK miniszterelnökének is megküldte.

Die Behandlung ist schlecht. Sprechverbot außerhalb der Schlafräume, Schläge sind an der Tagesordnung. Einzelne Gefangene dürfen die Unterkünfte nicht allein verlassen.

Bekleidung: Bei Eintreffen im Lager wurde den Gefangenen die verhältnismäßig gute russische Steppbekleidung abgenommen. Als Ersatz erhielten sie Sträflingsanzüge, die mit einem großen roten Streifen gekennzeichnet sind.

Die Stimmung in den Lagern ist gedrückt und niedergeschlagen. Trotzdem haben die Zurückgehaltenen Hoffnung, dass auf Druck von Außen ihre Freilassung erfolgen wird". – PA AA B10 2055 514-01-77. II/7355/52.

A hazatérés és a táborokba szétosztás körülményeiről a következőket közölték: Az 1950. december 3-án Magyarországra érkezetteket korábban a 7062. és 7082. számú, valamint a minszki 7159., 3986., 7168. számú táborokban tartották fogva. A Nyíregyháza-Sóstói gyűjtőtáborból 1950. december 4-én a budapesti Mosonyi úti, Károlyi úti laktanyákba valamint a Toloncházba szállították őket. 1951. február 22. és március 30. között elengedték azokat, akik kijelentették, hogy készek Magyarországon maradni, illetve akik nem szolgáltak a német hadseregben. Ezek folyamatos őrizet alatt állnak, de néhányuknak sikerült Nyugat-Németországba menekülniük. Néhányukat ismét elfogták és a Tata-bányai bányászati körzetbe vitték. 1951 áprilisában a német nemzetiségűeket Tiszalökre és Kazincbarcikára vitték. – PA AA B10 2055 514-01-77. II/7355/52.

Lásd még Nachrichten über unsere Heimkehrer [Hírek hazatérőinkről] – Unsere Post, 1952. április 27. 1.

³² Unsere Post, 1953. december 6. 11.

Bár az NDK külügyminisztériuma ekkor már szintén az egykori hadifoglyok kiengedését szorgalmazta, Grotewohl miniszterelnök válaszában a fogvatartottak bűnösségét hangsúlyozta. „Az Önök által szegény, bűntelen családapákként és fiúkként jellemzett személyek a Waffen-SS egykori tagjai és más háborús bűnösök, akik a Hitler bandája által megtámadott országokban embertelen kegyetlenségeket és erőszakos tetteket követtek el, elítélték őket, az érvényes törvények szerinti büntetésüket töltik”³³

A magyar kormánnyal szembeni nyomás gyakorlás újabb terepeként kínálkozott az 1952 végén meginduló kereskedelmi tárgyalások.

A Landsmannschaftok és a Bundesministerium für Vertriebene, Flüchtlinge und Kriegsgeschädigte (Menekültek, Elűzöttek és Háborús Károsultak Minisztériuma) kérte, hogy a német fél a megegyezést a német nemzetiségű egykori hadifoglyok, illetve a családegyesítést akarók kiengedésétől tegye függővé. A gazdasági minisztérium azonban elutasította ezt. Azzal érveltek, hogy a megegyezésre, miután az NSZK nem teljesítette a korábban vállalt kvótákat, így is nagyon csekély esély van, azt politikai kérdésekkel nem lehet terhelni. Határozottan visszautasították tehát, hogy a német kormánydelegáció az egykori hadifoglyok ügyét a tárgyalásokon érintse. A Ministerium für Vertriebene viszont azt hangoztatta, hogy gazdasági területen dolgozó kollégáik nincsenek tisztában az általuk fölvetett probléma súlyával. Végül két hónapnyi győzködés után, a gazdasági minisztérium 1952. november 29-i levelében ígéretet tett arra, hogy legalább az egyéni kérelmezők családegyesítési ügyét szóba hozza a tárgyalásokon. Megítélésük szerint azonban ez a törekvés csak akkor járhat sikerrel, ha a Landsmannschaftok a probléma nyilvános tematizálásától elállnak.³⁴

³³ “Die von Ihnen als arme, unschuldige Familienväter und Söhne bezeichneten Personen sind ehemalige Angehörige der Waffen-SS und andere Kriegsverbrecher, die für ihre in den von der Hitlerbande überfallenen Länder verübten unmenschlichen Grausamkeiten und Gewalttaten mit Recht bestraft worden sind, und die ihre Strafe nach den geltenden Gesetzen abzubüßen haben”. – Unsere Post, 1953. december 6. 13. Leber levelének teljes szövegét lásd Unsere Post, 1952. december 7. 5.

³⁴ PA AA B10 2055 514-01-77. II/16130/1952., 514-01-77. II/16 717/52.

A német Vöröskereszt és a különböző német hivatalok nyilván-tartása szerint Magyarországon ekkor 2255 német nemzetiségű személy várt arra, hogy családtagjaikhoz kiutazhasson. Közülük 115 kiskorú gyermek, akiknek szülei éltek a Németországi Szövetségi Köztársaságban. További 191 személy házastársához, míg 1949 személy segítségre szoruló szüleihez akart kiutazni. Kisebb részben pedig tágabb család-egyesítésről volt szó.³⁵

Ludwig Leber nem tartotta be a minisztériumi tisztviselők kérését. A kereskedelmi szerződéssel kapcsolatban először 1953. március 4-én írásban fordult a baden-württembergi parlamenthez, majd érveit hónapokkal később, október 26-án szóban is megismételte. Beszédében ismételtlen követelte, hogy a szövetségi kormány az egyezmény megkötését a hadifoglyok kiengedésétől tegye függővé. Fölhívta a figyelmet arra is, hogy Magyarországon a falvakban alig van élelem, a Németországban eladott mezőgazdasági termékek a tönkre tett magyar parasztság élethe-tőségeit tovább rontják. Hosszú vita után a baden-württembergi par-lament végül elfogadta a Leber által javasolt határozatot. Nevezetesen: a szövetségi kormány a kereskedelmi szerződés megkötését a német nem-zetiségű hadifoglyok kiengedéséhez kösse.³⁶

Az 1953. júniusi magyarországi kormányváltás, a bejelentés, hogy az internálótáborokat október végéig fölszámolják, valamint az a tény, hogy Tiszalókról június 18-án újabb 254 személy érkezett meg Bischofs-werdaba, az NSZK-ban élő hozzátartozókban is reményt keltett. Az ígé-ret ellenére azonban további transzportok nem érkeztek. Ludwig Leber 1953. augusztus 20-án, ami számára is meglepetést okozott, elérte Nagy Imrét telefonon. A kormányfő megerősítette, hogy az egykori hadifog-lyok ügyét október végéig rendezik.³⁷

³⁵ PA AA B10 2055 514-01-77. II/16252/1952., 514-01-77. II/16 253/52.

A Verband der Landsmannschaften tiltakozott a kérés ellen, s azt hangsúlyozták, hogy a haza telepített németek a kormány álláspontját nem fogadják el, mert legelemibb emberi jogait sem veszik figyelembe. – PA AA B10 2055 514-01-77. 16717/52.

³⁶ Unsere Post, 1953. december 6. 13.

³⁷ Unsere Post, 1953. december 6. 13.

A telefonbeszélgetés miatt Lebert és munkatársait a szervezeten belüli ellenzéke kritiká-val illette és a kommunistákkal való együttműködéssel vádolta meg.

A több éves erőfeszítés eredményeként – mint ahogyan azt az előző fejezetben bemutattam – a Tiszalökön fogvatartott német nemzetiségű hadifoglyok 1953. október 24. és december 4. között 6 csoportban érkeztek meg a Németországi Szövetségi Köztársaságba. Az első csoportba elsősorban a családosokat és idősebbeket válogatták be. Az egyes csoportok Hegyeshalom – Bruck an der Leitha – Bécs – Linz útvonalon érkeztek meg Pidingbe. Fogadásuk minden esetben hasonló forgatókönyv szerint zajlott. Linzben osztrák és német magas rangú állami tisztviselők, a Vöröskereszt munkatársai, egyházi karitatív szervezetek képviselői és a Landsmannschaftok vezetői köszöntötték az érkezőket. Pidingben, hivatalos fogadásukon a linzihez hasonló, vagy azonos személyi körű fogadóbizottság üdvözölte őket. A hivatalos köszöntéseket, beszédeket egyházi vezetők által celebrált katolikus és evangélikus szentmise követte. Az egyes személyeket a megérkezésüket követő napon azonosították, s információt kaptak családjuk tartózkodási helyéről. Orvosi vizsgálaton estek át, ellátták őket a továbbutazásukhoz szükséges okmányokkal és némi készpénzzel is. A Vöröskereszt munkatársai minden egyes személlyel interjút készítettek és egy kérdőívet töltek ki velük. A szervezet ezek alapján készítette el újabb és újabb összefoglaló jelentéseit a Magyarországon történekről, a tábori körülményekről, a még fogvatartottak helyzetéről. A jelentéseket részben nyilvánosságra hozták, részben a kancellári hivatalnak és a külügyminisztériumnak küldték meg. A szabadon bocsátottak néhány napos pidingi tartózkodás után térhettek haza családjaikhoz. Sok helyütt ezeken a településeken is ünnepélyes keretek között fogadták őket.³⁸

A tiszalöki tábor fölszámolásakor nem távozhattak Magyarországról azok a német nemzetiségű személyek – mintegy 15 fő – akiket Kistarcsán bíróság elé állítottak. Természetesen nem engedték szabadon a tiszalöki lázadás fölbújtóiként elítélt Finn Ferencet és Huber Ferencet sem. Nem utazhattak ki azok a jugoszláv állampolgárságú személyek sem, akik nem akartak Jugoszláviába hazatérni, de Magyarországon sem akartak letelepedni. Őket először a nyíregyházi fogdába gyűjtötték össze, majd Ózdon

³⁸ Az egyes csoportok fogadásáról beszámolt a német sajtó, s minden részletre kiterjedően az *Unsere Post* is. Erre vonatkozóan lásd 1953. december 6-i teljes számát.

jelöltek ki számukra munka- és lakhelyet. Ez utóbbi csoportból néhány hét múlva 15 személy kiutazását mégis lehetővé tették, akik 1954. január 14-én menetrend szerinti vonattal érkeztek meg Bécsbe. Az a 12 személy, akinek hozzátartozója Ausztriában élt, ott maradhatott, míg 3 személy tovább utazott a Németországi Szövetségi Köztársaságba. Az ő beszámolóik alapján további 44 jugoszláviai állampolgárságú személyt azonosítottak, akik szintén németországi rokonaikhoz akartak utazni.³⁹

A Magyarországon maradtak helyzetét mind a Vöröskereszt, mind a német külügyminisztérium egyrészt igyekezett nyomon követni, másrészt napirenden tartani. Az elkövetkező hónapokban azonban csak szórványos hírek érkeztek róluk. A tavasz folyamán az elítéltek közül öt, bányában dolgozó, valamint két jugoszláv állampolgárságú személy tudott üzenetet eljuttatni hozzátartozóihoz.⁴⁰

A jugoszláv állampolgárságúak szabadabban mozoghattak, így többségük 1954 folyamán mind a magyar hatóságoknál, mind a Permit Office-nél eljárt utazási engedélye ügyében. A kérelmezők nagy része Ózdon dolgozott, közülük 1954. október 2-án 19 személy érkezett meg Pidingbe.⁴¹

A Ministerium für Vertiebene továbbra is szorgalmazta, hogy a német fél a keleti blokk államaival folytatott kereskedelmi tárgyalásain tematizálja a német foglyok ügyét. Különösen jó esélyt láttak erre Magyarország vonatkozásában, ahol a foglyok száma viszonylag alacsony és az utóbbi években bizonyos készséget mutatott az ügy tisztázására.⁴²

³⁹ PA AA B 10 Rückführung der Kriegsgefangenen – Ungarn Band 1. 1953-1957. [Hadi-foglyok repatriálása – Magyarország] (a továbbiakban: 2056.) 204-514-01-77/II/55/54.

⁴⁰ PA AA B 10 2056 204.514.01.77/01837/54.

Hans Wüschter értesítése alapján az Unsere Post arról is beszámolt, hogy a jugoszláv hatóságok 1954. április 4-én Újvidéken elengedtek 23 vizsgálati fogságban lévő személyt. A korábban Tiszalökön fogva tartottakat az UDBA 1953 őszén, hazaérkezésükkor azonnal letartóztatta. – Unsere Post, 1954. május 9. 6.

⁴¹ Unsere Post, 1954. október 10. 4.

Stefan Arnoldnak Jugoszláviából sikerült kijutnia, 1953. november 21-én érkezett Pidingbe. Levélben számolt be hányattatásairól. – Unsere Post, 1954. december 19. 16. 1955. március 5-én újabb 32 Ózdon dolgozó, jugoszláv állampolgárságú személy utazhatott ki. – PA AA B 10 2056 204-514-01-77/01598/56.

⁴² PA AA B 10 2056 204-514-01-77/00107/55. és 204-514-01-77/02316/55.

A magyar kormány azoknak a német nemzetiségű hadifoglyoknak az utolsó csoportját, akiket az internáló táborok fölszámolásakor nem engedtek szabadon, 1955. november 28-án Hegyeshalomnál adta át az NSZK képviselőjének. Bár a Szövetséges Főbiztosságot a hónap elején még húsz fogoly átadásáról értesítette, végül 13 személy hagyta el Magyarországot. A csoportban volt a szabadkai születési Fajt József, akit 1951. júniusában a Brecska-féle szökési kísérletben való részvételért ítéltek halálra. A büntetését ugyan másod fokon egy évvel később enyhítették, de a börtönből nem teremthetett kapcsolatot, így társai és családja is azt hitte, hogy végrehajtották a halálos ítéletet. Most szabadult a sopronbánfalvai Mathias és Martin Holzmann, akik 15 évesen léptek be az SS-be, s 1945-ben háborús bűntett miatt 12 évre ítelték őket. A budapesti illetőségű Nagy Lajos kémkedésért kapott négy és fél éves börtönbüntetését töltötte.⁴³

Összefoglalóan megállapítható, hogy a családtagok, Ludwig Leber, a Landsmannschaftok, az egyházi karitatív szervezetek, a keletnémet külügyi apparátus, a budapesti amerikai nagykövetség 1951 elejétől folyamatos erőfeszítést tettek a Magyarországon fogvatartott német nemzetiségű hadifoglyok szabadon bocsátásáért. A szórványosan érkező hírek állandó elemzése és kiegészítése révén meglepően pontos információkkal rendelkeztek az internáltak helyzetéről. A magyar kormány először egy évig tagadta, hogy a keresett személyek Magyarországon tar-

⁴³ A csoport tagjai: Csauth József, 1924., Finn Ferenc, 1924., Amler Ferenc, 1900., Tóth István, 1924., Götter József, 1914., ifj. Nagy Lajos, 1929., Zserai István, 1921., Funk Péter, 1919., Turmann László, 1907., Varga Mihály, 1924., Holczmann Márton, 1928., Holczmann Mátyás, 1930., Fajt József, 1919., Huber Ferenc, 1925. – PA AA B 10 2056 204-514-01-77/16103/55., 204-514-01-77/4905/55.

A magyar külügyminisztérium a csoport átadásáról tájékoztatta az NDK Budapesti Misszióját is. – MNL OL XIX-J-1-j 4/a. tétel 004500/1955.

A magyar fél azoknak a személyeknek, a nyolc napon belüli kiutazását ígérte, akiket bejelentettek ugyan, de mégsem voltak a csoportban. Erre azonban a következő év tavaszáig nem került sor. – PA AA B 10 2056 204-514-01-77/02088/56.

A csoport fogadására vonatkozóan lásd Die Freiheit widergeben. 14 Spätheimkehrer aus Ungarn eingetroffen [A visszakapott szabadság. 14 késői hazatérő Magyarországról megérkezett] – Unsere Post, 1955. december 4. 5.

tózkodnak. Majd időt húzó tárgyalásokat kezdett ugyan az NDK-val, de a fogvatartottak kiengedését minden eszközzel – az utazás technikai nehézségeinek hangoztatása, a munkabér kifizetése körüli viták – akadályozta. Így az első néhány személyt a baráti szocialista országba is csak 1952 tavaszán engedték ki. A többi érintett pedig csak egy- másfél évvel később hagyhatta el az országot. A fentebb felsorolt szervezetek kitartó munkájára elengedhetetlenül szükség volt, elsősorban a konkrét problémák megoldásához. A hadifoglyok szabadon bocsátását azonban nem a német-magyar kapcsolatokban meglévő alkupozíciók, hanem a nemzetközi erőterben e kérdés kapcsán zajló folyamatok határozták meg.

A Szovjetunióra már 1946-tól nagy nemzetközi nyomás nehezedett a hadifoglyok szabadon bocsátásáért. A még fogvatartottak létszámát, helyzetét tisztázandó az ENSZ 1951-ben létrehozott egy ad hoc bizottságot, amely több évig gyűjtötte az adatokat a világ különböző részein dolgoztatott – lengyel, német, finn, román, japán, balti – kényszermunkásokra és hadifoglyokra, valamint a kelet-európai országokban végrehajtott belső deportálásokra vonatkozóan. Az ENSZ bizottság jelentése, valamint a Sztálin halálát követő hatalmi átrendeződés, illetve a hidegháborús szembenállás enyhülésének hatására a Szovjetunióból 1950 végétől rendszeressé vált az ekkor már túlnyomó részt német hadifogoly hazaengedése. A folyamat azonban egészen az '50-es évek második feléig eltartott.

A Németországi Szövetségi Köztársaságba több év után 1953. szeptember-októberében mintegy ötezer hadifogoly érkezett haza. Vélhetően nem függetlenül attól, hogy ezekben a napokban az ENSZ illetékes bizottsága is intenzíven foglalkozott a hadifogoly-kérdéssel.⁴⁴

A még szovjet fogságban lévő, magyar állampolgárságú német nemzetiségű személyek Németországba szállításukat kérték. 1952-1955

⁴⁴ Um die Freiheit unserer Kriegsgefangenen [Hadifoglyaink szabadságáért] – Unsere Post, 1953. december 6. 1-2.

Walter Hallstein 1953. november 30-án tartott egy nagyhatású beszédet az ENSZ bizottságában. Kiemelte, hogy a Szovjetunióban még mindig több mint 102 ezer német hadifogoly van, bár közülük csak 18 ezer személyről tudták, hogy életben vannak. – Kriegsgefangen-Frage vor UN [A hadifogoly-kérdés az ENSZ előtt] – Unsere Post, 1953. december 6. 2.

között több alkalommal is előfordult, hogy a Friedlandba érkező hadifogoly transzportokban magyarországi németek is voltak.⁴⁵

Más esetekben viszont Magyarországra szállították őket. A Szovjetunió Magyarországnak 1955. november közepén egy majd 400 személyből álló transzportot adott át. A csoport több mint felét előbb Jászberényben, majd a Gyűjtőfogházban tartották fogva. Közöttük volt az a mintegy 30 német nemzetiségű személy, akik közül 12 főt a magyar kormány 1956. szeptember 29-én Hegyeshalomnál adott át a német külügyminisztérium munkatársának.⁴⁶

A Magyarországon fogvatartott német nemzetiségű hadifoglyok kiengedése tehát a nemzetközi folyamatokkal szinkronban történt.

⁴⁵ A Német Vöröskereszt beszámolója szerint 1954. július 7-én 9 magyarországi német menekült jutott el Friedlandba. A velük folytatott beszélgetés alapján részletes beszámolót jutattak el a külügyminisztériumba. Lásd PA AA B10 2055 514-01-77. II/20241/53.

⁴⁶ PA AA B 10 2056 508-514-01-77/0674/56. és 508-514-01/77/6402/56.